



Sygn. akt III CSK 271/16

## **WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 24 sierpnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Bogumiła Ustjanicz (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Roman Trzaskowski

SSN Mirosława Wysocka

w sprawie z powództwa Polskiego Biura [...]

w [...]

przeciwko M. Z.

o ustalenie,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 24 sierpnia 2017 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Okręgowego w [...]

z dnia 30 marca 2016 r.,

**1) oddala skargę kasacyjną;**

**2) zasądza od powoda na rzecz pozwanej kwotę 3600 zł (trzy tysiące sześćset) tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.**

## UZASADNIENIE

W pozwie z dnia 18 września 2014 r. powód domagał się ustalenia, że jego obowiązek płacenia na rzecz M. Z. renty zasądzonej wyrokiem Sądu Okręgowego w [...] z dnia 19 lutego 2008 r. ustał z dniem wniesienia pozwu, ponieważ doszło do wyczerpania sumy gwarancyjnej i uchylenia obowiązku płacenia renty od tej daty.

Sąd Rejonowy w [...] wyrokiem z dnia 27 maja 2015 r. uchylił wyrok zaoczny z dnia 9 stycznia 2015 r. i oddalił powództwo. Z poczynionych ustaleń wynika, że pozwana doznała obrażeń w wypadku komunikacyjnym w dniu 1 listopada 1994 r. w okolicach Hannoveru, których następstwem jest jej trwałe kalectwo. Sprawcą tego zdarzenia był kierujący autokarem Z. W., a posiadaczem pojazdu Biuro Podróży „S.”, które zawarło umowę ubezpieczenia w zakresie odpowiedzialności cywilnej w ruchu zagranicznym z Towarzystwem Ubezpieczeniowym F. S.A. Po likwidacji szkód doznanych przez poszkodowanych obywateli niemieckich Biuro Likwidacji Szkód Zagranicznych I. wypłaciło łącznie kwotę 188 764,44 DEM (320220 zł) i w ramach systemu „Zielonej Karty” wystąpiło do Towarzystwa F. o zwrot wypłaconych sum w łącznej wysokości 136 553,92 zł stanowiącej równowartość 70 753,33 DEM. Pozwana wyegzekwowała od tego Towarzystwa kwotę 211 436,51 zł i rentę w wysokości po 700 zł miesięcznie za okres od 1 listopada 1994 r. do 30 września 1995 r. oraz od 1 października 1995 r. do lutego 1997 r. po 1 500 zł miesięcznie, zasądzone wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w K. z dnia 13 czerwca 1996 r. (IIC .../96), łącznie 244 636,51 zł. Postanowieniem Sądu Wojewódzkiego w K. z dnia 24 marca 1997 r. została ogłoszona upadłość Towarzystwa F. Dalsze należności z tytułu renty po 1 500 zł miesięcznie od marca 1997 r. do końca 2008 r. wypłacał powód.

Wyrokiem z dnia 19 lutego 2008 r. Sąd Okręgowy w [...] zasądził od Polskiego Biura [...] na rzecz pozwanej rentę podwyższoną do kwoty 3 500 zł od dnia 1 stycznia 2000 r. i do 5 000 zł miesięcznie, począwszy od 19 lutego 2008 r., kwotę 25 000 zł tytułem zwrotu wydatków poniesionych na przeprowadzenie koniecznego zabiegu medycznego i związanych z nim dodatkowych kosztów oraz

kwotę 48 776,22 zł przeznaczoną na wykonanie protezy oraz pokrycie dodatkowych wydatków za dojazdy i opiekę.

W dniu 12 listopada 2008 r. strony zawarły ugodę pozasądową, którą powód zobowiązał się do wypłacenia pozwanej kwoty 451 776,12 zł tytułem zasądzonej renty w podwyższonej wysokości i odszkodowania. Od stycznia 2009 r. powód wypłaca pozwanej rentę po 5 000 zł miesięcznie. Ponadto w dniu 3 października 2011 r. wypłacił kwotę 45 806,96 zł na pokrycie wydatków poniesionych na wykonanie protezy. Na wniosek pozwanej z dnia 9 marca 2015 r. Sąd Okręgowy w [...] postanowieniem z dnia 19 marca 2015 r. nadał klauzulę wykonalności wyrokowi tego Sądu z dnia 19 lutego 2008 r.

Sąd Rejonowy uznał, że nie jest możliwe żądanie jednocześnie ustalenia wygaśnięcia obowiązku rentowego i jego uchylenia, ponieważ nie można domagać się uchylenia obowiązku, który wcześniej wygaś. Powód powinien wystąpić z żądaniem pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności. Nie wykazał istnienia interesu prawnego do żądania ustalenia wygaśnięcia obowiązku płacenia renty. W ocenie tego Sądu powództwo o uchylenie obowiązku płacenia renty także nie zasługiwało na uwzględnienie, ponieważ nie doszło do wyczerpania sumy gwarancyjnej, której wysokość należało określić według reguł obowiązujących w chwili orzekania. Obecnie suma gwarancyjna określona została w art. 36 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, na 5 000 000 EUR, która nie została przekroczona. Zawarcie ugody doprowadziło do odnowienia zobowiązania.

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Okręgowy oddalił apelację powódki, podzielił i uznał za własne ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji, zaznaczył, że pozwana otrzymała od powoda świadczenia w łącznej wysokości 1 295 219,50 zł. Podzielił zastrzeżenia Sądu Rejonowego dotyczące sformułowania przez powoda żądania, które obejmowało dwa wnioski. Uznał za trafne stwierdzenie, że skoro powód powołuje się na wyczerpanie sumy gwarancyjnej i ustanie obowiązku ponoszenia na rzecz pozwanej świadczeń wynikających z umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów, to zgłoszone żądanie nie może być rozpoznane na podstawie art. 907 § 2 k.c. Orzeczenie wydane na tej podstawie ma charakter konstytutywny, stwarza nowy stan prawny, odpowiadający treści normy

prawnej, co do zasady wywiera skutek tylko na przyszłość. Natomiast wyczerpanie sumy gwarancyjnej pociąga za sobą nie tylko ustanie odpowiedzialności, lecz także wygaśnięcie zobowiązania kontraktowego ubezpieczyciela do zapłaty odszkodowania. Nie mogło zatem stanowić podstawy uchylenia obowiązku powoda twierdzenie, że jego zobowiązanie wygasło najpóźniej z dniem wniesienia pozwu. Możliwość domagania się roszczenia dalej idącego, dającego pełniejszą ochronę naruszonej sfery prawnej, wyłącza istnienie interesu prawnego w żądaniu ustalenia stosunku prawnego lub prawa. Wniesienie powództwa przeciwegzekucyjnego nie zawsze wyłącza istnienie interesu prawnego po stronie dłużnika w dochodzeniu wytoczeniu powództwa o ustalenie. Obowiązkiem dłużnika było wykazanie istnienia tego interesu prawnego, wskazującego na to, że powództwo o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności nie zapewnia mu pełnej ochrony. Zawarcie ugody pozasądowej nie wskazuje na istnienie takiego interesu, nie doprowadziło także do odnowienia zobowiązania. Z treści tej ugody wynika, że dotyczyła realizacji zobowiązania wynikającego z prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w [...] z dnia 12 listopada 2008 r.

Sąd Okręgowy ubocznie odniósł się do zarzutu błędnej oceny umowy ubezpieczenia w kontekście wysokości sumy gwarancyjnej. Uznał ten zarzut za słuszny. Zgodnie z art. 159 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o obowiązkowych ubezpieczeniach, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczeń Komunikacyjnych (Dz. U. Nr 124, poz. 1152 ze zm.) przepisy tej ustawy nie mają zastosowania do roszczeń odszkodowawczych wszczętych i niezakończonych do dnia jej wejścia w życie. Określenie sumy ubezpieczenia stanowiło obowiązkowy element umowy, stosownie do art. 824 § 1 k.c., art. 4 i 5 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (jedn. tekst: Dz. U. z 1996 r. Nr 11, poz. 62) oraz § 10 ust. 4 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. z 1993 r. Nr 96, poz. 475, dalej: „o.w.u.”). Suma ta nie może być niższa niż 11, 5 mld zł w odniesieniu do jednego zdarzenia, którego skutki są objęte ubezpieczeniem bez względu na liczbę poszkodowanych osób. Z zawartego w polisie wystawionej przez Towarzystwo F.

odesłania, w kwestiach nieuregulowanych, do ogólnych warunków umowy ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów wynika, że zamiarem stron tej umowy było przyjęcie jako sumy gwarancyjnej minimalnej sumy gwarancyjnej określonej w przepisie § 10 ust. 4 rozporządzenia. Nietrafne było zapatrywanie Sądu Rejonowego, że odpowiedzialność powoda, z uwagi na niezastrzeżenie sumy gwarancyjnej w umowie ubezpieczenia, nie była kwotowo ograniczona. Pozostaje ono w sprzeczności z intencją stron wyrażoną w zawartej umowie, jak też z treścią art. 805 § 1 k.c., przewidującą zobowiązanie ubezpieczyciela do spełnienia świadczenia określonego w umowie oraz z treścią art. 822 k.c., w pierwotnym brzmieniu, że ubezpieczyciel zobowiązuje się przez umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej do spełnienia określonego w umowie odszkodowania.

Powód w skardze kasacyjnej powołał podstawę przewidzianą w art. 398<sup>3</sup> § 1 pkt 1 k.p.c. Zarzucił naruszenie art. 907 § 2 k.c. przez przyjęcie, że wydany na jego podstawie wyrok ma charakter konstytutywny i nie można nim orzec o uchyleniu obowiązku płacenia renty zasądzonej prawomocnym wyrokiem w sytuacji, gdy zobowiązanie do wypłaty świadczenia wygasło wskutek wyczerpania sumy gwarancyjnej określonej w umowie ubezpieczenia. Błędne zastosowanie art. 189 k.p.c. jako podstawy prawnej powództwa w sytuacji, gdy powodowi przysługiwało roszczenie oparte na przepisie art. 907 § 2 k.p.c. Domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w [...].

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedmiotem ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej jest odpowiedzialność ubezpieczającego za szkody wyrządzone osobom trzecim, czyli szkody wyrządzone wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jak i szkody wyrządzone na skutek czynu niedozwolonego. Zgodnie z art. 822 § 1 k.c., przez zawarcie umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej ubezpieczyciel zobowiązał się do zapłacenia określonego w tej umowie odszkodowania za szkody wyrządzone osobom trzecim, wobec których odpowiedzialność za tę szkodę ponosi ubezpieczający albo

ubezpieczony. Poszkodowany jest uprawniony do bezpośredniego dochodzenia roszczenia od ubezpieczyciela, stosownie do art. 822 § 4 k.c. i chociaż nie jest stroną umowy, staje się wierzycielem ubezpieczyciela. Zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela nie pokrywa się w pełni z zakresem odpowiedzialności ubezpieczonego. Wyznacza go umowa ubezpieczenia, treść ogólnych warunków ubezpieczenia i przepisy Kodeksu cywilnego. W czasie zawierania umowy ubezpieczenia żadna ze stron nie jest w stanie wskazać wartości zobowiązań ubezpieczającego z tytułu odpowiedzialności cywilnej. Ubezpieczyciel może przejąć wszystkie zobowiązania do wysokości zobowiązań samego ubezpieczającego, może również ustalić w umowie tzw. sumę gwarancyjną, stanowiącą górną granicę odpowiedzialności ubezpieczyciela, zgodnie z art. 824 § 1 k.c. Pojęcie szkody w rozumieniu regulacji ubezpieczeniowych różni się od szkody w ujęciu przepisów ogólnych prawa cywilnego sposobem jej ustalania i zakresem (por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 grudnia 1994 r., III CZP120/94, OSNC 1995, nr 4, poz. 55). Wyrównanie jej polega na zapłacie umówionego odszkodowania, a zatem na spełnieniu określonego świadczenia pieniężnego. Jeżeli umowa ubezpieczenia przewidywała ograniczenie odpowiedzialności ubezpieczyciela do wysokości określonej sumy, to zapłata odszkodowania wyczerpującego tę kwotę powoduje zarówno ustanie jego odpowiedzialności, jak i wygaśnięcie umownego zobowiązania do zapłaty odszkodowania (por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu najwyższego z dnia 29 grudnia 1994 r., III CZP 120/94; uchwałę z dnia 2 lutego 2011 r., III CZP 128/10, OSNC 2011, nr 10, poz. 108; wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1990 r., I CR 451/90; z dnia 12 stycznia 2000 r., III CKN 515/98; postanowienie z dnia 30 stycznia 2008 r., III CZP 140/07, niepublikowane). Na takie rozumienie sumy gwarancyjnej wskazuje także uregulowanie § 10 ust. 4 o.w.u.

Odszkodowanie należne poszkodowanemu może obejmować także obowiązek płacenia renty, w razie zaistnienia chociaż jednej z przesłanek uregulowanych w art. 444 § 2 k.c. i konieczności wyrównania szkody majątkowej na osobie. Obowiązek płacenia renty stanowi zobowiązanie niepieniężne ze świadczeniem pieniężnym. Specyficzna właściwość odszkodowania w postaci renty polega na tym, że wyrównuje ono szkodę przyszłą

o charakterze trwałym. Oznacza to, że rozmiar ustalany przez sąd świadczenia opiera się na danych hipotetycznych, które później mogą przedstawiać się inaczej, w tym także być nieadekwatne w stosunku do szkody, co z kolei wymagać będzie zmiany orzeczenia. Temu celowi służy roszczenie przewidziane w art. 907 § 2 k.c., który stanowi, że w razie zmiany stosunków każda ze stron może żądać zmiany wysokości lub czasu trwania renty. Pojęcie zmiany stosunków obejmuje różnorodne okoliczności, wymagające w każdej sprawie szczegółowego rozważenia wszystkich elementów sporu. Przyjęte zostało w orzecznictwie, że zmiana może dotyczyć sfery ekonomicznej lub sfery osobistej uprawnionego do renty bądź zobowiązanego z tego tytułu, a więc w szczególności stanu zdrowia czy możliwości zarobkowych uprawnionego, osiągnięcia przez niego wieku emerytalnego, lub też zjawisk o charakterze obiektywnym, jak sytuacja na rynku pracy czy istotny spadek siły nabywczej pieniądza. Ustalenie czy doszło do zmiany usprawiedliwiającej żądanie modyfikacji wysokości lub czasu trwania renty, wymaga porównania stanu faktycznego ustalonego w chwili orzekania o zasądzeniu renty w tym przedmiocie oraz stanu z chwili, której dotyczy żądanie zmiany. O zmianie można mówić jedynie wówczas, gdy nastąpiła ona po wydaniu wyroku zasądzającego rentę. Przedmiotem oceny nie mogą być przesłanki przyznania renty.

Charakter wyroku uwzględniającego powództwo na podstawie art. 907 § 2 k.c. nie jest jednolicie określany. W piśmiennictwie dominuje pogląd, że zdarzenie kształtujące nowy stan prawny stosunku zobowiązaniowego nie może wpłynąć na pierwotną treść zobowiązania bez orzeczenia sądu, które wywołuje - co do zasady - skutki na przyszłość. Dopuszcza się modyfikację poprzedniego wyroku za okres wsteczny, która nie może wykraczać poza okres wystąpienia zmiany stosunków, jak też obejmować świadczeń przedawnionych. Wyrażono także zapatrywanie, że wyrok ten ma charakter mieszany - konstytutywny w zakresie, w jakim zmienia formalny stan prawny dotyczący powagi rzeczy osądzonej - deklaratywny zaś z punktu widzenia treści (por. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 sierpnia 2011 r., I PK 36/11, niepubl.). W orzecznictwie również brak zgodności poglądów w tej kwestii, zdaje się przeważać stanowisko, że wyrok zmieniający poprzednie orzeczenie dotyczące renty ma deklaratywny charakter (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 1991 r., III CZP 66/91, OSP 1992, nr 5, poz. 102;

z dnia 28 października 1993 r., III CZP 142/93, PS 1995, nr 4, s. 79; wyrok z dnia 14 listopada 1972 r. II PR 185/72; postanowienie z dnia 23 listopada 2000 r., III CZ 98/00, niepublikowane). Sąd Najwyższy uznał, że roszczenie o zmianę wysokości renty lub czasu jej trwania powstaje z mocy samego prawa, ewentualny wyrok nie kreuje stosunku prawnego, a jedynie konkretyzuje go. Ma taką samą naturę, jak wyrok zasądzający rentę po raz pierwszy, z tą różnicą, że odpowiada układowi stosunków z chwili orzekania. W wyroku z dnia 2 kwietnia 2014 r., IV CSK 444/13 (niepubl.) Sąd Najwyższy przyjął także, że w orzecznictwie przyjmowane jest, iż roszczenie przewidziane w art. 907 § 2 k.c. ma charakter uprawnienia materialnoprawnego realizowanego w drodze wytoczenia powództwa. Różnice stanowisk w ocenie charakteru orzeczenia nie mają znaczenia dla rozstrzygnięcia o zgłoszonym roszczeniu w sytuacji zgodnego dopuszczenia możliwości orzekania za okres poprzedzający wniesienie pozwu. Istotne jest jednak określenie wpływu na charakter orzeczenia przyczyny, której zaistnienie stanowi podstawę powództwa.

Podkreślenia wymaga, że szeroko rozumiana zmiana stosunków nie może dotyczyć przesłanek płacenia renty, do których należy podstawa odpowiedzialności ubezpieczyciela wynikająca z umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej sprawcy szkody. Wygaśnięcie sumy ubezpieczenia (gwarancyjnej) powoduje nie tylko ustanie odpowiedzialności ubezpieczyciela, ale także wygaśnięcie jego zobowiązania kontraktowego (art. 824 § 1 k.c.). Konsekwencją tego zdarzenia jest odpadnięcie obowiązku płacenia renty prowadzące do ustalenia nieistnienia obowiązku świadczenia, które mogłoby przybrać także postać uchylecia tego obowiązku. W takiej sytuacji ubezpieczyciel ma prawo do skorzystania ze środka obrony stwierdzającego skutki wygaśnięcia jego zobowiązania. Jeżeli wyrokowi zasądzającemu rentę nie nadano klauzuli wykonalności, to właściwym środkiem jest powództwo o uchylenie tego obowiązku, a wyrok wydany w następstwie jego uwzględnienia będzie miał charakter konstytutywny, jako odnoszący się do przesłanek odpowiedzialności. Żądanie ustalenia nieistnienia obowiązku świadczenia renty, jako powództwo ustalające, wymagałoby wykazania istnienia interesu prawnego w uzyskaniu takiej ochrony, stosownie do art. 189 k.p.c.

Sformułowanie żądania przez powoda było nieprawidłowe. Domaganie się ustalenia, że obowiązek płacenia renty ustał i zarazem uchylenia tego obowiązku było błędnym połączeniem dwóch samodzielnych żądań. Mogło być także ocenione jako jedno żądanie obejmujące dwa wnioski, czego dokonał Sąd Okręgowy. Nie było zatem podstaw do podzielenia zarzutu skarżącego błędnego zastosowania art. 189 k.p.c.

W sytuacji nadania wyrokowi zasądzającemu rentę klauzuli wykonalności właściwą drogą obrony zobowiązanego do jej płacenia jest powództwo przeciwegzekucyjne o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności, przewidziane w art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. Do wygaśnięcia zobowiązania ubezpieczyciela doszło po powstaniu tytułu egzekucyjnego (wyrok Sądu Okręgowego w [...] z dnia 19 lutego 2008 r.), odpadła przesłanka płacenia renty (art. 824 § 1 k.c.) z przyczyny, która nie należy do zmiany stosunków. Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną podziela zapatrywanie wyrażone w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2011 r., III CZP 128/10 (OSNC 2011, nr 10, poz. 108), że zapłata przez ubezpieczyciela po powstaniu tytułu wykonawczego zobowiązującego go do spełnienia świadczenia odszkodowawczego o charakterze okresowym - kwoty pieniężnej odpowiadającej sumie gwarancyjnej ustalonej w umowie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, może stanowić podstawę powództwa o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności. Skoro w art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 824 § 1 k.c. zostały określone konsekwencje wygaśnięcia zobowiązania oraz sposób obrony dłużnika, to należało uznać, że to jest adekwatna ochrona jego interesu. Rolą tego powództwa jest uniemożliwienie realizacji obowiązku określonego wyrokiem sądu. Dla osiągnięcia tego celu nie jest wymagane dokonanie uchylenia tytułu egzekucyjnego. Nie ma znaczenia, że nie prowadzi ono do naruszenia prawomocności orzeczenia, wobec wygaśnięcia kontraktowego zobowiązania dłużnika i odpadnięcia przesłanki płacenia renty, a także niemożności egzekwowania tytułu egzekucyjnego. Zasada niedopuszczalności konkurencyjności środków prawnych przemawia za tym, że strona powinna skorzystać ze środka odpowiadającego charakterowi ochrony jej prawa. Takim środkiem jest powództwo objęte art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. Skarżący nie

podał argumentów przemawiających za naruszeniem zaskarżonym wyrokiem art. 907 § 2 k.c.

Z tych względów Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną na podstawie art. 398<sup>14</sup> k.p.c.

jw